

ए फी

प्रजासत्ताक दिनाची रात्र शुंगारली
होती चांगली, एखाद्या मोतेरी डोळ्याच्या
राजबिंड्या राजकन्येसारखी. ती राजकन्या
हजारो दिव्यांच्या प्रकाशातून हसत होती,
हजारो लोभसवाण्या तन्हेन. त्या रात्रीच्या
काळ्याशार केसात लालसर प्रकाशाच्या
रेखेची बिंदी शोभत होती. अन् बिंदीच्या
लुकलुकत्या तेजानं तिच्या शुभ्र हास्याला
अधिक उजाळा येत होतं. काळोखाच्या
तखतपोशीवर ती अशी काही ऐटीत बसली
होती की जणू काही सारी पृथ्वी तिच्या
उजव्या पायाखाली होती अन् सारा स्वर्ग
तिच्या डाव्या पायाखाली होता.

रस्तेसुद्धा कसे तुकतुकीत दिसत

होते. दिव्यातून निघालेल्या प्रकाशाच्या रेषा रस्त्यावर टेकत होत्या. टेकताच फुट फुट होत्या. आणि मग पुळणीवर फुटलेल्या लाटातून फेस सांडावा तद्वत् त्या रस्त्यावर प्रकाशाची वलयं पसरत होती. दुरून पाहिलं की असं वाटत होतं की प्रकाशाचा तरळता, पिसासारखा हलका झिरझिरीत थर रस्त्यावर पसरून राहिला आहे.

रात्रीच्या शामियान्यात रंगलेली दीपकळ्यांची आरास बघण्यासाठी माणसांचे लोटच्या लोट रस्त्यावर लोटत होते. सान्यांच्या नजरा खिळल्या होत्या दिव्याच्या रांगांवर, उंच इमारतीच्या कडेकडेनं वरवर सरणान्या व पुन्हा छपरावरून खाली खाली उतरणान्या आडव्या-उध्या एकमेकात गुंतलेल्या हिरव्या, लाल, निळ्या शुभ्र सफेद. जशी श्रीमंती स्वप्नं तशा त्या रांगा. बघणं त्यांचं छटेलपणाचं, खुणावणं अभिसारिकेसारखं. जशा काही निर्वासित झालेल्या असंख्य पन्या त्या प्रकाशाच्या इवलाल्या घरट्यात रहात असाव्यात.

या घरट्यांकडे बघत बघत आस्ते जाण्यात एक मजा येत होती. ते दृश्य मनाला एक झिंग आणीत होतं. मद्याचा एक एक घोट घेण्यात जी गंमत असते तसंच ते रंगीबेरंगी प्रकाशाचं स्वप्न थेंबाथेंबानं डोळ्यांनी पिण्यात गंमत येत होती.

मी घड्याळाकडे पाहिलं. आठ वाजून गेले होते. आज प्रजासत्ताक-दिनानिमित्त परदेशी वकिलातींत खाना आयोजित केला होता. मी एक आमंत्रित असल्यामुळं मला तिथं वेळेवर पोचणं आवश्यक होतं.

त्या तेजोमय घरट्याचं आकर्षण बाजूला सारून मी तरारा चालू लागलो.

खाना आयोजित केलेल्या जागेत मी प्रवेश केला. तिथं एक भव्य मंडप उभा केला होता. त्याच्या प्रवेशद्वारावर अशोक चक्र फिरत होतं. अशोक चक्राच्या दोन्ही बाजूला तिरंगी ध्वज वान्याच्या मुक्त लहरींवर फडकत होते. तिरंगी ध्वजाच्या तीन रेषांच्या सीमारेषांवर त्या त्या रंगाच्या दिव्याच्या रेषा झगमगत होत्या. अशोकचक्राच्या केंद्रबिंदूतून प्रकाशाचा झोत मंडपाच्या समोरून येणान्या पाहुण्यांना अभिवादन करीत होता.

मंडपाच्या आत एका विशिष्ट पद्धतीनं मेजं माडलेली होती. मधली

जागा मोकळी सोडलेली होती. मंडपाच्या आत मंद निळसर प्रकाश तरंगत ठेवला होता. व मंडपाच्या छतावरून टांगलेल्या फुलाफुलातून तो प्रकाश थेंवारेंबातून खाली ठिपकत होता. एका बाजूला वाद्यवृंदक संगीताचे सूर हळूवारपणे छेडत होते. हे सूर भवतालच्या निळ्या प्रकाशाभोवती वेलबुद्धी कोरत कोरत मिसळून जात होते. मग त्या प्रकाशाचा व सुरांचा विचित्र गोफ त्या वातावरणात हिंदकळत होता. या बेमालूम मिलाफामुळं तो निळसर प्रकाश नादमय वाटत होता व मन प्रसन्न होत होतं.

मी एका खुर्चीत बसलो व भोवती पाहिलं. माझ्याचसारखे मान्यवर वर्तमानपत्रांचे प्रतिनिधी हजर होते. तसेच परदेशी वकिलार्तींचे प्रतिनिधीही तिथं उंच कपड्यात स्थानापन्न झालेले दिसत होते.

हा असा खाना म्हणजे आम्हा वर्तमानपत्रांच्या प्रतिनिधींना एक पर्वणीच असते. कारण परदेशी वकिलार्तींतील महत्त्वाच्या राजकीय व्यक्ती इथं भेटतात. अन् त्यांच्याशी उकरून काढलेल्या संभाषणांतून प्रचलित राजकारणाचे दुवे हाताशी लागतात व दुसऱ्याच दिवशी आपल्या पत्रातून सनसनाटी बातम्याचं मोहोळ उठवायला मिळतं. त्या दृष्टीनं हा असा खाना म्हणजे मोठा मोका असतो व कोणत्याही वर्तमानपत्राचा प्रतिनिधी सहसा असा मोका दवडीत नाही. मीही त्याला अपवाद नव्हतो.

मी माझ्या खुर्चीत बसून सभोवार कोण कोण आलं आहे हे पहात होतो; व असं पहाता पहाताच मला उजवीकडच्या टेबलाशी बसलेली एफी दिसली.

प्रथम तिला मी चटकन ओळखलं नाही. कारण नेहमी ती स्कर्टमध्ये व पंजाबी पोषाखात असायची. आज मात्र ती साडी नेसली होती. साडीचा रंग हिरवा होता व निळ्या प्रकाशाच्या स्पर्शमुळं ती साडी वेगळ्याच रंगाची छटा घेऊन झुळझुळत होती. त्या पारदर्शक साडीतून तिच्या गोऱ्या पोटाचा भाग नजर खेचून घेत होता. अन् तिच्या गोलसर छातीच्या उभारेषा मात्र चवताळलेल्या नागिणीसारख्या त्या पारदर्शक हिरव्या रंगातून बाहेर फणा काढू पहात होत्या. बांबकट केलेले काहीसे करडे मऊ केस तिनं खांद्यावर सोडलेले होते. भोवतालचा मंद निळा प्रकाश तिच्या डोळ्यात उतरून काळ्या रंगानं माखलेल्या पापणीच्या केसाआडून मिचमिचत होता.

तिच्या डोळ्यात नेहमी भासणारा निरागस भाव उकळलेलं दूध भांड्याबाहेर सांडावं, तसा तिच्या नितळ चेहन्यावर सांडत होता.

एफीला या ठिकाणी पाहून मला आश्र्य वाटलं. ती इथं कशी आली असेल, हा प्रश्न पुन्हा पुन्हा माझ्या मनात गर्किन् फिरला. त्या निळ्या प्रकाशात तिची ती तरुण आकृती मोहक दिसत होती. माझी नजर तिच्यावरच खिळून राहिली.

इतक्यात समोरून एक उंच पोक्त दिसणारा गोरा पुरुष तिच्याकडे आला व तिच्याशी त्यानं हस्तांदोलन केलं न् तिच्याच समोरच्या खुर्चीत बसला. तो बहुधा अमेरिकन एम्बसीत काम करणारा असावा. तिच्या एकंदर आविर्भावावरून ती त्याचीच प्रतीक्षा करीत असावी. ती दोघं अशी दिलखुलास बोलत होती की त्यांची पूर्वी ओळख निश्चितच असावी असं वाटत होतं.

बघता बघता सगळी मेजं भरून गेली. मी सभोवार नजर फिरवली. परराष्ट्राच्या बङ्गाबङ्ग्या मुत्सद्यांनी हजेरी लावलेली होती. माझ्यासमोर कैरो अम्बसीतील एक प्रतिनिधी येऊन बसला. काही वेळानं कैरो— इस्त्रायलच्या ताणलेल्या संबंधांविषयी आमचं बोलणं चालू झालं. बोलता बोलता रशियाच्या धोरणाचाही विषय निघाला. प्रत्येक राष्ट्र स्वार्थी असतं व ते आपल्या स्वार्थावर आपलं धोरण ठरवीत असतं; म्हणून आपण शंभर टके परराष्ट्रावर विसंबून राहणं मोठी चूक ठरेल. तो आपलं हे मत आग्रहानं ठासून माडत होता. मी ऐकत होतो. प्रत्येक मेजावर वेटर येऊन जात होते. खाण्याचे पदार्थ ठेवत होते. आम्ही ते गप्पांच्या नादात चविष्टपणे खात होतो. मध्येच मद्याचे घोट घशाखाली लोटत होतो.

भोवतालच्या मंद प्रकाशात धुंदी चढत होती. क्लॉरिओनेटचे सूर हलके हलके पिसासारखे त्या वातावरणात तरंगत होते. सुरावटीनं त्या धुंदीत गहिरेपणा येत होता.

आता तिथं जमलेल्या समूहातला परकेपणा नाहीसा झाला होता. शब्दांना मोकळेपणा येत होता. हास्यविनोदाला भर येत होता. अशा वातावरणात या परदेशी मुत्सद्यांना पकळून त्यांच्याकळून एखादी बातमी मिळवण्याकडे आम्हा जर्नलिस्टांचा कटाक्ष असतो. पण हे मुत्सदीही

मोठे धूर्त असे की त्यांचे शब्द या क्षणीही सावध असतात.

इतक्यात स्त्री-पुरुषांच्या जोड्या मधल्या मोकळ्या जागेत आल्या व सभोवार तरंगत असलेल्या संगीताच्या सुरावर त्यांची पावलं पदू लागली. मी हळूच उठलो व एफीकडे गेलो. मला पहाताच ती चकित झाली. मी हळूच तिच्या कमरेभोवती हात घातला व आम्ही दोघं त्या इतर जोड्याप्रमाणांच त्या मधल्या जागेत सुरांच्या तालावर हलके हलके पावलं टाकू लागलो. त्या सुराचा ताल आम्ही अचूकपणं पावलात पकडत होतो. पण इतक्यात एफीची पावलं चुकू लागली. मी तिच्याकडे पाहिलं. तिचा चेहरा बावरलेला दिसला. नको असलेलं दृश्य डोळ्यापुढं आल्यानं जसा एखाद्याचा चेहरा होतो तसा तिचा चेहरा दिसला.

मी तिला म्हटलं, “असं काय ? तुझी पावलं चुकत आहेत.”

तिचं लक्ष माझ्या बोलण्यावर नसावं. ती कुठं तरी पहात होती. ती कुठं पहात आहे हे कळावं म्हणून मी तिच्या नजरेच्या रोखानं पाहिलं व मला तो दिसला. तो तरुण नव्हता; पण चाळिशीला टेकलेला असेल-नसेल. तो पुरा उंच होता व त्याची शरीरयष्टीही मजबूत होती. कमावलेली दिसत होती. त्याची गर्दन कशी भरलेली होती ! त्याचा चेहरा रुंद होता न् जाड, राठ काळ्या भुवयामुळं तो उग्र वाटत होता. डोळ्यात मात्र धीमा भाव होता; पण त्याचबरोबर झुडपाआड दबा धरून बसलेल्या जंगली श्वापदाचा खुनशी आविर्भाव त्या डोळ्यात गच्च भरलेला होता.

या व्यक्तीला मी कुठंतरी पाहिलं आहे. कुठं पाहिलं असावं ? ही व्यक्ती मला कुठं भेटली असावी ? मी विचार करू लागलो अन् आठवलं, काही महिन्यापूर्वी एफीच्या स्टुडिओतच मी या व्यक्तीला पाहिलं होतं. आणि खरं पाहिलं तर त्याच वेळी माझी न् एफीची ओळख झाली होती.

तो प्रसंग असा –

जहांगीर आर्ट गॅलरीमधे एफीच्या चित्रांचं प्रदर्शन होतं. तिच्या चित्रांचं हे पहिलंच प्रदर्शन. तोवेळपर्यंत ती चित्रकार म्हणून प्रसिद्ध नव्हतीच.

चित्रकारांच्या वर्तुळातही तिचं नाव ऐकू येत नव्हतं. नि कोणत्याही नियतकालिकातून तिची चित्रं पहाण्यातही आली नव्हती. पण वर्तमानपत्रांनी ते प्रदर्शन एवढं उचलून धरलं, की एका दिवसात एफीची कीर्ती मातवर चित्रकारांच्या वर्तुळात पाय घटू रोवून उभी राहिली. आणि मग त्या प्रदर्शनाला गर्दीही फार ओढली गेली.

खरंच, एफीच्या कुंचल्याची ताकद कोणत्याही कलावंताला आव्हान करणारी होती. रंगाच्या हव्हूवार रेषातून व्यक्तीचा जिवंतपणा उभा करण्याचं तिचं कसब वाखाणण्यासारखं होतं.

प्रदर्शन संपल्यावर तिची मुलाखत घेण्यासाठी मी तिच्या स्टुडिओत गेलो. प्रथम माझी कल्पना होती की तिचा स्टुडिओ एखाद्या चांगल्या वस्तीत, किंवा उपनगरात निसर्गरम्य ठिकाणी असावा. कारण तिनं जी दृश्यं टिपली होती त्यावरून तिची दृष्टी सौंदर्यच टिपून घेण्यास आसुसली आहे असं वाटत होतं, असं आपलं माझं मत झालं होतं. पण वस्तुस्थिती मात्र वेगळी होती. सँडर्स्ट रोडवर अलंकार टॉकीज उजव्या हाताला टाकून पुढं गेलात की दाट वस्तीत एका जुनाट इमारतीत दुसऱ्या मजल्यावर दोन खोल्यांच्या स्वतंत्र ब्लॉकमध्ये तिनं आपला स्टुडिओ थाटला होता. बोर्ड, कॅनवॉस, कुंचले, रंग इत्यादी वस्तूनी खोली भरून गेली होते. दार उघडून मी आत पाऊल टाकलं तेव्हा मला पहाताच ती गोंधळून गेली. लगेच मी माझं कार्ड तिच्या हाती दिलं. न् म्हटलं, “ मी तुमची मुलाखत घ्यायला आलो आहे. ” तिनं माझं कार्ड पाहिलं व ती हंसली. ती लगेच म्हणाली,

“ Come in. Be Seated. ”

“ Thank you. ”

नंतर खिडकीतून बाहेर पहात मी म्हटलं, “ मला वाटलं होतं, चौपाटीसारख्या ठिकाणी तुमचा स्टुडिओ असेल व त्याच्या खिडकीतून लाटात भिजत असलेलं संध्याकाळचं लालट सोनेरी क्षितीज बघायला मिळेल. चित्रकाराचा स्टुडिओ अशाच ठिकाणी असावा असं आपलं मला वाटलं. ”

“ खरं म्हणाल तर मलाही असंच वाटतं. कारण निसर्गाएवढं भव्य न सुंदर काहीच नसेल. पण माणसाची प्रत्येक अपेक्षा जर पूर्ण होत गेली,

तर जीवनाला अर्थ तो काय राहणार ? ”

“ मला एक सांगा, चित्रासाठी तुम्ही विषय निवडताना तुमची दृष्टी
कोणती असते ? ”

“ तसे काही ठराविक विषय मी निवडते असं नाही. पण मला
निसर्गदृश्यं चित्रित करायला फार आवडतं. पण ज्या ज्या वेळी निसर्गचित्रं
मी चित्रित करते, तेव्हा तेव्हा त्यात डडलेले बोलके भाव माझ्या रंगातून
स्पष्ट व्हावेत अशी माझी धडपड असते. ”

“ उदाहरणार्थ ? ”

“ संध्याकाळ बघितली की मला साठीपलीकडचा सुरकुतलेल्या
चेहन्याचा म्हातारा चेहरा अभिप्रेत असतो. प्रत्येक दृश्याला त्याचा असा
चेहरा असतो. हा चेहरा जिवंत करणं हे कलावंताचं काम . ”

ती बोलतच राहिली असती इतक्यात दारावर टक् टक् झाली. तिनं
दार उघडलं व एक व्यक्ति आत आली, उंची पुरी – प्रौढ, रुंद, चेहरा,
जाड, राठ केसाळ भुवया.

“ आपण ? ” तिनं विचारलं.

त्यानं आत पाऊल टाकताच सभोवार पाहिलं. त्याची केसाळ नजर
कॅन्वॉस, कुंचले, पूर्ण-अपूर्ण चित्रं, मी, यावरूनच मग तिच्यावर स्थिरावली
व किंचित हसून तो म्हणाला, “ Very sorry to disturb you,
madam... मला तुमच्याकडून एक पोट्रेट करून घ्यायचं आहे. त्यासाठी
मला तुमची अपॉइंटमेंट हवी आहे. ”

“ कोणतं पोट्रेट ? ”

“ मग सांगेन. अपॉइंटमेंट तर ठरवा. पैशाची काळजी करू नका.
मी तुमची चित्रं पाहिली न इथं आलो. तुमच्या चित्रांचं प्रदर्शन मला फार
आवडलं. Congratulations. ”

“ Thank you. या आठवड्यात मी फार बिझी आहे. पुढच्या
आठवड्यात आपण येऊ शकता. ”

“ Ok. thank you. ”

“ बसा ना. आपलं नाव ? ”

“ ताराचंद सप्रू. खरं म्हणजे दिल्लीला बिझीनेस आहे माझा. त्या

निमित्तानं मी येथे येतो. तुमचा स्टुडिओ शोधून काढायला फार त्रास पडला.
सापडेनाच. कुठं कुणाला सहजासहजी सापडू नये अशा ठिकाणी राहता ? ”
इतकं बोलून तो हसला. बंदिस्तपणं

“ खरं सांगायचं म्हणजे, मला ओळखीपाळखी आवडत नाही.
आपलं काम बरं की आपण बरं. ” ती म्हणाली.

“ माणसाचा एवढा कंटाळा आलाय् ? ” तो सहजच म्हणाला.

“ कंटाळा यायला सहवास घडायला हवा ना ? तेवढा सहवास मी
टाळते. ”

“ का ? ” त्याच्या त्या राठ भुंवयातून टपकन हा प्रश्न खाली पडला.

“ का ते माझं मलाच कळत नाही. पण मला हे असं एकटंच रहाणं
आवडत बरं, बसा हं कॉफी करते, की डिंक चालेल ? ”

आम्ही गोल्डस्पॉट घेतलं. मग तो उठला व तो गेल्यावर मी माझी
मुलाखत पुढं चालवली.

“ आताच तुम्ही बोललात ना, की तुम्हाला एकटंच रहाणं आवडतं.
मला यावर एक विचारावंसं वाटतं- ”

“ माफ करा हं. मला वैयक्तिक जीवनाविषयी बोलणं आवडत नाही.
मला तसं जीवन नाहीच. बघा ना— माझा संसार हाच. माझं अस्तित्व या
रंगांत आहे. एक चित्र मनासारखं पूर्ण झालं की तेच माझं सुख. बघा ना,
माझी तुमची ओळख किंवा दिल्लीच्या या सप्रूची नि माझी ओळख, या
रंगांमुळं झाली. मी म्हणजे हे रंग— हे माझ्याविषयी जास्त बोलतात न् मीही
त्यांच्याशीच बोलते — मला मग तुम्ही वेडी म्हणा... ”

मग अशीच एफी बोलत राहिली.

मी मग तिचा निरोप घेऊन बाहेर पडलो.

तशी मला एफी बोलकी वाटली. पण मनातलं राखून बोलणारी.
एफीबरोबरच माझ्या लक्षात राहिलेला तो ताराचंद सप्रू...

मुलाखत छापून आल्यावर मी तो अंक घेऊन तिच्याकडे गेलो.
तिनं तो मजकूर वाचला. तिच्या चेहन्यावर समाधान दिसलं.

“ कशी काय वाटली मुलाखत ? ”

“ छान आहे. छान लिहिलंत. माझ्या चित्राचं प्रदर्शन भरल्यापासून

मला ऑर्डर्सही चांगल्या मिळायला लागल्यात. ”

“ आता या मुलाखतीनंतर आणखी तुमचं नाव होईल. ”

ती यावर हसली.

यानंतर मात्र मी तिच्याकडे नाही म्हटलं तरी आठवड्यांतून एकदा जायला लागलो. तीही माझ्याकडे येऊ लागली.

राजकारण हा तिचा आवडता विषय होता. मी बातम्या कशा मिळवितो, माझं टेक्निक् तिला सांगायचो ! माझ्या बड्या धेंडांच्या ओळखीतही तिला बराच रस होता. त्यापैकी काहीच्या मी तिच्याशी ओळखी करूनही दिल्या.

पण या पार्टीला ती येणार हे तिनं मला सांगितलंच नव्हतं. अनु म्हणूनच तिला या ठिकाणी पाहून मी चकित झालो होतो.

आणि आपल्या नजरेनं न चेहऱ्यावरील आविर्भावानं तिनं माझं लक्ष ताराचंद सप्रूकडे वेधलं, तेब्हा माझ्या आश्वर्याला सीमाच राहिली नाही. पण त्याला पाहून तिच्या मनात अशी चलबिचल का व्हावी हेच मला कळेना. मी तिल म्हटलं, “ अशी कावरीबावरी का होतेस तू त्याला पाहून ? तो तर माझ्या ओळखीतीलच आहे ना ? ”

“ ते खरं – पण तो दिसतो तसा नसावा असं वाटतं. ”

“ असं का वाटावं ? ”

“ का ते सांगता येत नाही. पण त्याला माझ्या स्टुडिओच्या आसपासही मी दोनदा-तीनदा पाहिलं. ”

“ पण पोर्ट्रेटसाठी तो आला होता ना ? ”

“ पोर्ट्रेट पूर्ण झाल्यावर ! ”

“ छे: या संशयात काहीच अर्थ नाही. माझ्या-तुझ्यासारखाच तोही आला असेल इथं. ”

मी तिची समजूत काढण्याचा प्रयत्न केला, पण तिचा मूळ गेला तो गेलाच.

दोन दिवसांनी मला एफीचा फोन आला.

“ हॅलो – मी एफी बोलते. ”

“ हॅलो – ” मी.

“ मी स्टुडिओची जागा बदलणार आहे. ”

“ कुठं ? ”

“ उपनगरात. ”

“ कधी ? ”

“ उद्या संध्याकाळी, मी शिफिटिंग करणार. तुम्ही याल उद्या ५-५॥ वाजता ? ”

“ अवश्य – पण एकाएकी अशी जागा बदलण्याचं कारण ? ”

“ तसं विशेष नाही. तुझ्यासारख्यांना माझी ही जागा आवडत नाही ना, म्हणून ? ”

“ असं ? ”

“ विसरून नको हं - ” असं म्हणून तिनं फोन बंद केला.

मी दुसऱ्या दिवशी तिच्या स्टुडिओत गेलो. दार नुसतंच लोटून घेतलेलं होतं. मी ते दार ढकललं. दार उघडलं. मी आत पाऊल टाकलं बाहेरच्या खोलीत एफी दिसली नाही. मी आतल्या खोलीत गेलो. तिथंही एफी नव्हती. मी बाहेर आलो. अन् – अन् समोरच्या लाकडी बोर्डच्या मागून माझ्यावर पिस्तूल रोखून तो उभा असलेला मला दिसला. तो भर उंचीचा, रुंद चेहन्याचा, जाड, राठ भुवयाचा, खुनशी नजरेचा – तो – ताराचंद सप्रू. मी चकित झालो. गोंधळलो. मी तसाच जिथल्या तिथं उभा राहिलो.

“ Don't move an inch. ” त्याच्या आवाजात हुकमत होती धार होतीच, “ जरा हललास तर गोळी घालीन. ”

मी हात वर केले. न् म्हटलं, “ तुम्हाला काय हवंय माझ्यापासून ? ”

“ जास्त बोलण्याची जरुरी नाही. ”

“ बाकी एफीचा अंदाज खरा ठरला. ” मी म्हटलं.

“ कसला ? ”

“ तिनं तुम्हांला ओळखलं होतं. ”

“ असं ? त्यात नवीन नाही. तिनं मला ओळखलं व मी तिला ओळखलं. ”

“ तिला सारं जग ओळखतं. ”

“ ती ओळख निराळी व मी ओळखतो ती माझी ओळख निराळी. ”

“ म्हणजे ? ”

“ जसं काही तुला माहीतच नाही. ”

“ मी तिला ओळखतो चित्रकार म्हणून. मी तिची मुलाखत छापली होती. तीच माझी तिची पहिली ओळख. ”

“ असं ? आपण ? ”

“ मी जर्नेलिस्ट – ” असं म्हणतच मी माझं कार्ड त्याच्याकडे दिलं. उजव्या हातातलं पिस्तुल न हलवता त्यानं डाव्या हातात माझं कार्ड घेतलं. पाहिलं व खिशात ठेवलं. लगेच त्यानं बाजूच्या कोपन्यातून एक दोर काढला. कदाचित सामान बांधण्यासाठी एफीनं तो तिथं तयार ठेवला असावा. त्याच्या मनातला हेतू मात्र मला कळेना. त्यानं तो दोर हातात घेतला नि ओरडून म्हणाला, “ त्या खुर्चीत बस. ” मी तसाच उभा राहिलो. तो गरजला, “ माझ्या शब्दाप्रमाणं तुला वागावं लागेल – ” असं म्हणतच त्यानं मला खुर्चीत लोटलं व त्या खुर्चीशी बांधून टाकलं.

त्यानं लगेच पिस्तूल खिशात ठेवलं व एफीची सारी कॅनवॉसवरील चित्रं धुंडाळायला त्यानं प्रारंभ केला. तो आत-बाहेर, त्या दोन खोल्याच्या कोपन्याकोपन्यातून सारखा फिरत होता. त्याच्या हालचालीत अतिशय जलद गति व चपखलपणा होता. भराभर त्यानं काही कॅनवॉसवरील चित्रं घेतली व आपल्या ब्रीफकेसमध्ये घातली. दार उघडलं व जिना उतरून तो गेलासुद्धा.

मला या सगळ्या प्रकरणाचा अर्थच कळेना. हा माणूस एफीच्या मागे का ? त्यानं ही चित्रं का नेली ? त्याला ती विकत घेता आली असती, मग तो राजस मार्ग सोडून त्याने अशी चोरी का करावी ? तो कोण आहे ? हे तो कशासाठी करतो आहे ?

पुष्कळ प्रश्न माझ्या मनात फेर धरू लागले. मी या प्रश्नांनी गुदमरल्या-सारखा झालो. माझं अंगही दोरीनं बांधलं असल्यामुळं ठणकू लागलं.

इतक्यात दार उघडलं नि एफी आली. ती माझ्याकडे पहात तशीच उभी राहिली.

“ पहातेस काय अशी ? आधी ही दोरी सोड. ”

“ पण मी हे काय बघतेय् ? ”

“ माझं मला कळलं नाही काय घडलं ते. ”

दोरीच्या गाठी सोडत ती म्हणाली, “ कोण आलं होतं इकडे ? ”

“ तोच – ताराचंद सपू. ”

“ हा, मला वाटलंच होतं. मी बोलले नव्हते तुला ? त्यांन माझ्यावर पाळत ठेवली होती. ”

“ पण का ? ” मी विचारलं.

“ तेच कळत नाही. ”

“ पण तू इथं नव्हतीस ते बरं झालं. ”

“ का ? ”

“ त्याच्या हातात पिस्तूल होतं. मी इथं येताच मला त्यांन पिस्तुलानंच रोखलं. ”

“ अस्सं ? ” तिची नजर सभोवार फिरत होती.

“ तू कुठं गेली होतीस ? ”

“ मला फोन आला म्हणून मी गेले-पण मला वाटतं, ताराचंदानंच फोन केला असावा. कारण त्याला मी नसताना इथं यायचं होतं, असेल.. ”

“ पण त्याला काय हवं आहे ? तो कोण ? ”

“ समजत नाही. पण त्यांन इथून काय नेलं ? ”

“ हो तर. तो खोलीभर फिरला. सारी चित्रं धुंडाळली व त्यातली निवळून त्यांन आपल्या द्रीफकेसमध्ये घातली व तो तरारा गेला. ”

हे ऐकताच ती चटकन् आत गेली. बाहेर आली. सारी चित्रं बघितली. त्यांन कोणती चित्रं नेली असावी याचा तिला अंदाज आला असावा. ती माझ्यासमोर आली व कपाळावर हात टेकून त्या खुर्चीत बसली. तिचा चेहरा काळवंडला. मधाच्या मोहोळात मधमाशा घोंघाव्यात तशा तिच्या चेहन्यावर चितेचं मोहोळ उठलं. कपाळावर घामाचे थेंब उभे राहिले. ती काही वेळ तशीच बसून राहिली. ती मनात कसला तरी विचार करीत असावी. काही आडाखे बांधत असावी.

माझी मात्र मतीच गुंग होऊन गेली. माझ्यासमोर काहीतरी प्रकरण घडत होतं. या प्रकरणाला काळी किनार होती. अकलिपितपणं मी या

प्रकरणात ओढला जात होतो.

इतक्यात तिनं कपाळावरचे हात काढले व ती माझ्याकडे पहात राहिली. तिची ती नजर मला वेगळीच वाटली. त्या नजरेत संताप पेटत असल्यासारखं वाटत होतं. माझ्याकडे तसंच एकटक पाहत ती म्हणाली, “आता सारं लक्षात आलं.... एक एक धागा उलगडत चालला. खरं सांग, या सान्या कारस्थानामागं तू आहेस – तूच आहेस.”

आता मात्र मी ठार झालो. ती वेडेपणात तर बोलत नाही ना असा मला संशयही आला. चटकन् माझ्या तोंडातून उदगार निघालाही, “मी !”

“हो. आता सारं आठवलं. मुलाखत घ्यायला म्हणून तू माझ्याकडे आलास ना तुझ्यामागोमाग तो आला. तू माझ्याशी सहवास वाढवलास – त्यानं पाळत ठेवली – त्या पार्टीला तू आलास – तोही आला – तुझ्यावर मी विश्वास टाकला हीच चूक केली. मी कुणालाच माझ्या सहवासात येऊ देत नव्हते. फक्त याच वेळी मी गाफील राहिले नि फसले – तू माझा विश्वासघात केलास – तो नि तू. एकाच कारस्थानामागे आहात – खरं सांग, कुठं नेली ती चित्रं ?”

“मला कशाला हवीत ती चित्रं ?”

“हा साळसूदपणा आता सोडून दे – हे ढोंग पुरे कर. मी तुला आता पुरा ओळखलं आहे – खरं सांग – तो कोण ? – ती चित्रं त्यानं कुठं नेलीत ?”

तिचा आवाज चढला होता. तिच्या डोऱ्यातला संताप असंख्य जिभांनी वळवळत होता. याच संतापानं तिचं सारं शरीर थरथरत होतं.

माझी मति मात्र कुंठित झाली. या प्रकरणात मी कुठं तरी अडकला गेलो होतो. समोर घडत असलेला प्रसंगाचा अर्थ लावणं माझ्या बुद्धीपली-कडचं होतं. एफी कोण-तो कोण, तिचे त्याचे संबंध – हे सारं मला गूढ गूढ वाटू लागलं. एका गर्दकाळोख्या भुयारात आल्यासारखा मला भास झाला. मी तिच्याकडे पहातच राहिलो.

“आता खोटं बोलू नकोस – मला सारं समजलं आहे. सारं माझ्या ध्यानात आलं आहे. बेइमान – विश्वासघातकी – तू कोण आहेस ते सांग –”

“ खरंच सांगतो. माझा त्याच्याशी काहीही संबंध नाही. संबंध असता तर त्यानं मला बांधून का ठेवलं असतं ? ”

“ ते सारं नाटक. माझ्या डोळ्यात धूळ टाकण्यासाठीच – ” असं म्हणतच ती उठली. काहीतरी तिनं निर्णय घेतला असावा खास. ती जवळच्या टेबलापाशी गेली. तिनं खण उघडला व मी पाहिलं – तिनं पिस्तूल बाहेर काढलं व माझ्याकडे ते रोखत ती दरडावून म्हणाली, “ सांगतोस की नाही ? मला हे सारं कळायलाच हवं आहे. मी ते तुझ्याकडून वदवून घेणार आहे; नाहीतर तुला गोळी घालून ठार करणार आहे. ” तिच्या प्रत्येक शब्दात तिचा निर्धार स्पष्ट झाला होता. मी समजलो. माझ्या जीवावर बेतलं होतं. एका चवताळलेल्या वाधिणीसमोर मी उभा होतो, निशःख. मी तिच्याकडे पहात हळूच म्हणालो – “ सांगतो. तो कोण, ती चित्रं कुठं त्यानं नेलीत ते सांगतो. ”

“ हा सांग. – लवकर सांग – ”

असं म्हणतच तिच्या पायाखालचं कार्पेट मी पायानंच ओढलं. तिचा तोल गेला. मी तिच्यावर झडप घातली. या झटापटीत पिस्तुलातून गोळ्या सुटल्या.. त्या आवाजानं ती खोली हादरून गेली. मी तिच्या हातातलं पिस्तूल काढून खाली जमिनीवर फेकलं.

इतक्यात दारावरची कॉलबेल वाजली.

मी एफीला फरपटत ज्या खुर्चीत मला बांधून टाकलं होतं त्या खुर्चीत बसवलं व त्याच दोरीनं बांधून टाकलं व दार उघडलं.

दारात ताराचंद सप्रू व त्याच्याबरोबर पोलीस इन्स्पेक्टर होते.

सप्रूनी दार बंद करून घेतलं, शांतपणे त्यांनी खोलीत नजर टाकली. मग तिच्याकडे पाहिलं व त्यांच्या त्या केसाळ भुवयात आश्वर्याचा डोंब उसळला.

मला काहीच कळेना. वेड्यासारखा मी त्यांच्याकडे पहातच राहिलो. “ तुम्ही खोलीतल्या चित्रांना हात लावू नका. मला ती बारकाईनं तपासायची आहेत. फक्त या बाईला ताब्यात घ्या. ” सप्रू त्या पोलीस इन्स्पेक्टरला म्हणाले. पोलीस इन्स्पेक्टरचं माझ्याकडे लक्ष गेलं. सप्रूनं या नजरेचा अर्थ ओळखला असावा. कारण ते लागलीच म्हणाले, “ यांचा

या प्रकरणात काहीच संबंध नाही. ” मी सुटकेचा निःश्वास टाकला नि सप्रूना म्हटलं, “ खरंच – गेले काही तास माझ्या मनावर फारच ताण पडला आहे. हे काय घडतं आहे त्याचा पत्ताच लागत नाही. ”

“ आम्हाला तरी कुठं कळलं होतं ? तुमच्यासारखेच आम्हीही या बाईला चित्रकार समजत होतो. ”

“ मग तुम्हाला काय म्हणायचं आहे ? ”

“ या एक हेर आहेत. त्यांची चित्रं इकडून त्या वेगवेगळ्या ठिकाणी पाठवतात. कलकत्ता – लाहोर-दिल्ली-हाँगकाँग-न्यूयॉर्क-पण ही चित्रं पाहिलीत ? ” त्यांन काही चित्रांचे नमुने दाखवले. त्या चित्रात पिवळ्या रंगाला प्राधान्य होतं – मधून मधून रंगांचे उभे आडवे पट्टे होते – ते पट्टे चित्राच्या सौंदर्यात भर घालीत होते व त्या पळुचावर व त्या पिवळ्या रंगावर बोट ठेवत ते म्हणाले, “ हा पिवळा रंग – हे चित्र हाँगकाँगला जाणार, तिथून पेकिंग -हे पट्टे म्हणजे कोडभाषा. तसेच काही कॅन्वॉसवर अदृश्य शाईत लिहिलेला कोड भाषेतला मजकूरही आहे. भारतातील राजकीय महत्त्वाच्या बातम्या बाहेरच्या देशाला पुरवणं हे या हेराचं काम – सतत तीनचार महिने मी या बाईवर पाळत ठेवली. पोर्ट्रॅट तयार करून घेण्याच्या मिषानं तिच्या स्टुडिओत प्रवेश मिळवला. पण तिला संशय आला. ती ही जागा हलवण्याच्या बेतात आहे, हे समजताच आजच मला कारवाई करावी लागली. तुमच्याविषयी मात्र मी संशय घेतला याचं वाईट वाटतं. माफ करा, इकडून गेल्यावर मी तुमच्या राहत्या जागेचा शोध घेतला व तुमच्या कचेरीत फोनही केला व खात्री पटवली की तुम्ही खरोखरच जर्नेलिस्ट आहात. आमच्या या डिटेक्टिव्हच्या पेशात आमच्या हातून असं काहीतरी होतंच. पण त्याला आमचा नाईलाज असतो. प्रथम मला वाटलं की तुम्ही तिचे साथीदार आहात. ”

हे सारं ऐकून मी स्तंभित झालो. मी एफीकडे पाहिलं. तिचा चेहरा केविलवाणा झाला होता. डोळे निराशेनं भरून गेले होते.

मी म्हणालो, “ तुम्हाला वाटलं, मी तिचा साथीदार व तिला वाटलं, मी तुमचा साथीदार. ”

“ तुम्हाला छापण्यासाठी ही सनसनाटी बातमी दिलीय. ”

“ हो. हेडलाईन्समध्येच टाकायला लावतो. प्रसिद्ध चित्रकार एफी हिला अटक – हेरगिरीचा आरोप. ”

“ पण थोडा वेळ थांबा. तिचे दुसरे साथीदार मला पकडायचे आहेत, तेव्हा मी सांगेन त्याच वेळी ही बातमी द्या. ”

मी त्या स्टुडिओत नजर फिरवली. ते कुंचले, ते रंग, ते कॅन्वॉस, ते सारं खोटं होतं. त्या कॅन्वॉसवर उठलेल्या रंगांच्या रेषा – चेहरा बदलण्यासाठी केलेला तो मेकअप् होता.

मी एफीकडे पाहिलं.

तिची नजर समोर पडलेल्या त्या पिस्तुलावर खिळली होती.

– आनंद रेगे

(‘झुबेदा’ या कथासंग्रहातून)